

Hátrányos helyzetű középiskolások személyiségfejlesztése biblioterápiával

© Béres Judit

PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs

beres.judit@feek.pte.hu

A hátrányos helyzetű diákok mindennapi életében az életminőségüket, az iskolai sikerességüket és a jövőbeni érvényesülési lehetőségeiket negatívan befolyásoló hátrányok (pl. mély szegénység miatti súlyos nélkülözés, az egészséges fizikai és lelki fejlődés feltételeit nem biztosító lakó- és érzelmi környezet, a szülők alacsony iskolai végzettsége, munkanélkülisége stb.) állnak fenn. A hátrányos helyzetű fiatalok szocioemocionális szempontból inkább veszélyeztetettek, sebezhetőbbek a szociális és érzelmi problémákkal szemben (pl. negatív énkép, szorongás, depresszió, vagy bántalmazás, elhanyagolás, esetleg árvaság következményei miatt). E fiatalok esetében az iskolák pedagógiai munkájának, az iskolán belüli és azon kívüli fejlesztő foglalkoztatásnak közös célja a hátrányok kompenzálása és az esélyek növelése a sikeresebb társadalmi integráció érdekében.

Ahhoz, hogy hatékony biblioterápiás foglalkozásokat tarthassunk, nemcsak a középiskolás korosztály lehetséges mentálhigiénés problémáinak ismerete elengedhetetlen, hanem a nekik, illetve róluk szóló, biblioterápiás munkára alkalmas szövegek tárházának beható és széleskörű ismerete is szükséges. A külföldi, főként az amerikai biblioterápiás gyakorlatban számos, a célkorosztály tipikus életkori kríziseire és pszichés problémáira koncentráltan kidolgozott, annotált és tematikus bibliográfia, gyermek- és ifjúsági irodalmi kalauz, segédanyag áll a könyvtárosok, pedagógusok, mentálhigiénés szakemberek és szülők rendelkezésére. Hazánkban az iskolai könyvtárosok és magyartanárok köreiben használatos olvasmánylistákra, valamint mentálhigiénés szakemberek által összeállított esettanulmányokra és módszertani ötlettárakra, szöveggyűjteményekre támaszkodhatunk, amelyek irodalmi szemelvényekhez fűzött elméleti kommentárokon keresztül mutatják be a serdülőkor kríziseit, zavarait és a segítség lehetőségeit (Korbai, 2010; Moretti & Németh, 2008). Az első hazai, összefoglaló tanulmány, amely hátrányos helyzetű középiskolások fejlesztő biblioterápiájával foglalkozik, 2014 decemberében jelent meg a Könyvtári Figyelőben (Béres et al., 2014), ami több mint hatvanéves lemaradást jelent a problémakör nemzetközi szakirodalmához képest.

A középiskolások életkori sajátosságaiból fakadóan, e fiatalok megszólíthatóságának, aktív bevonhatóságának feltétele, hogy biblioterápiás munkánk során ne pusztán a szövegbefogadásra épülő receptív biblioterápiával, hanem minél gazdagabb eszköztárral dolgozzunk. E célcsoport esetében az olvasást követő beszélgetésnek, szerepjátéknak és kreatív problémamegoldó feladatoknak együttesen tulajdoníthatjuk a biblioterápia szociális készségbeli és kognitív változásokat indukáló sikerét (Doll & Doll, 2011:14). A gyermekeknek és fiataloknak címzett biblioterápiás foglalkozások

tapasztalatait bemutató nemzetközi szakirodalomban azt láthatjuk, hogy az iskolás korosztályoknál a biblioterapeuták általában alkalmaznak megértést, hatékonyabb témafeldolgozást, a szereplőkkel való azonosulást segítő interaktív technikákat, amilyen például a kreatív írás (pl. asszociációk és versírás önmagunkról), a művészeti technikák (pl. rajzolás, festés, kollázkészítés, fotó, film, zene), vagy a drámapedagógia (pl. szerepjáték, dramatizálás bábokkal, pantomim) (McCulliss & Chamberlain, 2013:30-31).

A biblioterápiás munka alapjául alkalmazott olvasmányok válogatásának fő kritériuma, hogy a szövegek alkalmasak legyenek a középpontba helyezett terápiás értékek közvetítésére, vezessék el az olvasót fontos belátásokhoz, katalizálják a sajátélményt megmozgató beszélgetést, s nem utolsósorban legyenek adekvátak a célcsoport életkori sajátosságaihoz és érzelmi érettségéhez, tárgyaljanak őket érintő és érdeklő problémákat, váltsanak ki belőlük erős érzelmi válaszokat, serkentsék őket bevonódásra, megosztásra, fejlődésre. A középiskolások tekintetében az elsődleges terápiás célok közé soroljuk az érzelmi intelligencia, az önismeret, a problémamegoldó képesség és a kreativitás fejlesztését, a pozitív önértékelés és az alkalmazkodóképesség javítását, valamint a szorongásoldást. A legfontosabb másodlagos célként az olvasás népszerűsítését, a beszéd-, kommunikációs és gondolkodási készségek javítását emelhetjük ki (McCulliss & Chamberlain, 2013:26).

A csoport keretei

Az itt bemutatott biblioterápiás csoport a pécsi Csorba Győző Könyvtár és a Leőwey Klára Gimnázium együttműködésében valósult meg. Jelen tanulmány a terjedelmi korlátok miatt pusztán körülhatárolja a hatékonynak bizonyuló terápiás szövegek és aktivizáló feladatok körét, s rámutat azon terápiás tényezőkre, amelyek leginkább meghatározták a résztvevők terápiás élményét, s egyéni fejlődést, változást mozdítottak elő.

Az iskolából az intézményben dolgozó magyartanárok, osztályfőnökök, az iskolapszichológus és a szabadidőszervező közreműködésével egy normál kiscsoportos terápiára elegendő 10 fő önkéntes résztvevőt sikerült verbuválni, egy 17 éves roma fiú és kilenc 15-16 éves, kettő kivétellel nem roma lány személyében. A diákok a fiú kivételével az iskola azon hátrányos helyzetű tanulói közül kerültek ki, akik az országos Arany János Tehetséggondozó Program (a továbbiakban: AJTP) osztályába járnak. Az AJTP az esélyteremtő tehetséggondozásról szól, a jó képességű, de szociokulturális hátrányokkal küzdő középiskoláskorúak szintre hozó modellje, amely lehetőséget ad a sikeres tanulás és a későbbi érvényesülés megalapozására, a személyiség- és készségfejlesztésre, a tehetség kibontakoztatására.

A fejlesztő biblioterápia tehetséges diákoknál való alkalmazása segítheti őket, hogy megoldják személyes, tanulási és előmeneteli problémáikat. Segít felszabadítani az érzelmeket, új irányokat találni az életben, új társas érintkezési formákat kialakítani (Doll, 2011:18). Mindez illeszkedik az AJTP kiemelt céljaihoz, amelyeknek hangsúlyos része a személyiség- és képességfejlesztés. Az ötéves program kiemelten kezeli azoknak a szociális és a pedagógiai feladatoknak a megoldását, amelyekkel a hozott hátrányok

ledolgozását segítik. A hátránykompenzációt szolgáló pszichológiai feladatok jellemzően nemcsak az iskolai tanórai kereteken belül valósulnak meg, hanem tanórán kívüli iskolai vagy kollégiumi terepen is. A biblioterápiás foglalkozások a tanórán kívüli kollégiumi szabadidőeltöltés blokk mentálhigiénés sávjába illeszkedtek.

Az AJTP diákjai az iskolába való felvételükkor és a későbbiekben is több alkalommal átesnek pedagógiai és pszichológiai méréseken. E mérések a Renzulli-modellre épülő személyiségtesztekből állnak, amelyek közül a motivációra, az énképre és a szorongásra vonatkozó tesztek egy iskolapszichológus kolléga közreműködésével a pécsi biblioterápiás program indulásakor is alkalmaztuk, a még ismeretlen diákok mélyebbreható megismerését segítő, előzetes tájékozódás céljából, valamint a diákok számára aktuális és fontos biblioterápiás témák, olvasmányok körülhatárolása érdekében.

A Renzulli-modell tehetség-konceptiója az átlag feletti általános képességeket, az átlagot meghaladó speciális képességeket, a kreativitást és a feladat iránti elkötelezettséget emeli ki. A biblioterápiás munka szempontjából különösen előrevivőek (de nem nélkülözhetetlenek) az olyan átlag feletti általános képességek, mint a magas szintű elvont gondolkodás és verbalizációs képesség, de jól hasznosítható az ötletgazdagság, a fejlett asszociációs képesség, a problémaérzékenység, a többszemponúság (Heller et al., 2000). Természetesen a biblioterápia feladatai között szerepel mindezek fejlesztése is, de a tehetséges diákoknál eleve erősebbek e területek, mint például a hozzájuk képest gyengébb képességű és motiválságú szakiskolás vagy szakközépiskolás diákok esetében, így inkább lehet fókuszálni a hátrányos helyzetből adódó szocioemocionális veszélyeztetettség kompenzációjára, azon belül is elsősorban az önérvényesítésre, a képessé tevésre, a belső erőforrások mozgósítására.

A tárgyalt biblioterápiás csoport a Nevelési Tudásdepó Expressz pályázat finanszírozásában, fél éven keresztül, havonta egyszer másfél órán át került megtartásra a gimnázium klubszobájában. Az első egy-két alkalommal az jelentette a legnagyobb problémát, hogy a diákok nehezen vonatkoztattak el a tantermi helyzettől, mindenképpen pedagógusnak tekintették a biblioterapeutát, ami megnehezítette a bizalmi légkör kialakítását, az érzelmek megosztását és a bátor önkifejezést. Az hozott javulást, amikor a diákok kérésére a csoportvezető is osztott meg sajátélményt, és ösztönző mintát láttak tőle az őszinte megnyilatkozásra. Talán a diákok iskolai szocializációjából fakadt, hogy nehéz volt számukra a sajátélmény megosztása. Ebből következett, hogy hiába volt jó szövegértésük és elvont gondolkodásuk, hiába tudtak ügyesen dolgozni az összetettebb jelentésrétegekkel bíró szövegekkel is, az egyéni olvasat megformálásában, a saját vélemény és olvasmányélmény kifejtésében gyakorlatlannak bizonyultak. Az egy szem fiúnak nehéz dolga volt minden tekintetben, ő volt az egyetlen felelősségteljes, facilitáló tagja a csoportnak, akit láthatóan zavart a többiek gyakori szertelensége, céltalansága, de általában a 15-16-17 évesek közti személyiségfejlődésbeli különbségek is nehezítették a dolgunkat.

Kreatív írásos feladatok

Az említett nehézségek leküzdése érdekében minden biblioterápiás foglalkozás bemelegítő önismereti gyakorlattal kezdődött, amit a csoporttagok rendkívül élveztek, szívesen aktivizálódtak, s láthatóan üdítően hatottak rájuk a játékos-kreatív feladatok. A kreatív írás és a gondolkodási készségek direkt fejlesztésének gyakorlata sajnos sok iskola tantervéből hiányzik, s bár az AJTP kereteiben elvileg van lehetőség ezekkel a technikákkal ismerkedni, a diákok számára az újdonság erejével hatott az ilyen foglalkozásforma. Az önismeretet fejlesztő kreatív írásos feladatok és az önálló gondolkodási készségeket fejlesztő strukturált feladatok kialakítását *Samu Ágnes* (2004) és *Robert Fisher* (2000) könyve segítette.

Az induló csoportban ismerkedésképpen egy egyszerű kreatív írásos feladattal dolgoztunk, öt szabad asszociációt kellett írni önmagunkról, majd öt olyan jellemzőt, ahogyan mások láthatnak minket, s mindezt meg kellett osztani egymással. Ehhez hasonló, de már összetettebb feladat volt a csoport zárásakor a Johari-ablakkal való munka, ami visszacsatolási lehetőséget jelentett az első alkalom bemutatkozó önismereti játékához. A gyakorlat két fő kiterjedést ad az egyén számára saját énjének megértéséhez, főként a pozitív tulajdonságok megerősítése révén: a viselkedés és stílus azon aspektusait foglalja össze, amelyek az „Én” számára tudottak, másrészt azokat mutatja meg, amelyek azoknak ismertek, akikkel az egyén kapcsolatban áll. A játék során egyértelművé vált, hogy a kezdetekhez képest a diákok sokkal jobban rálátnak saját viselkedésükre és személyiségjegyeikre, illetve mások reakcióit és működését is képesek jobban megérteni.

Az önkifejező alkotás folyamatának megélése és az eredmény megosztásának lehetősége általában eredményesen ösztönzi a saját érzelmek kifejezésének képességét, oldja a megnyilatkozással kapcsolatos gátlásokat, segít, hogy a csoporttagok jobban megismerjék egymást, így kiválóan előkészíti a terepet a biblioterápiás olvasmányokkal való munkához. E megfontolásból alkalmaztunk olyan, önmagukban is élvezetes és szorongásoldó hatású humoros-önironikus mintaszövegeket, amelyeknek közös, hangos elolvasása után mindenkinek hasonlót kellett alkotnia önmagáról. E gyakorlatok keretében dolgoztunk Ágai Ágnes *Kamaszágok* és *Volt* című verseivel, Erdős Virág *Hazudós meséjével* és Varró Dániel *Szívdezzert* című kötetének sms-formátumú szerelmes verseivel. A minták ismeretében az önmagunkról való versírás, az önmagunkkal kapcsolatos személyes és mély megnyilatkozás, az aktuális léthelyzetünkről, pillanatnyi érzéseinkről, hangulatainkról szóló tudósítás már egyáltalán nem tűnt lehetetlennek, a gyakorlásnak köszönhetően nem keltett szorongást, hanem sorjázta az önironikus ötletek, amelyeket a gazdáik szívesen osztottak meg egymással. A diákok mindig nagyon ügyesen és szívesen vettek részt a kreatív írásos feladatok megoldásában, mert azok kikapcsolták, szórakoztatták, ugyanakkor pedig fejlesztették és elgondolkodtatták őket.

Biblioterápiás olvasmányok

A szövegekkel való munka során a mesék és a kortárs magyar irodalom hozta a legjobb eredményeket, a klasszikus irodalommal való foglalatosság kevésbé váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem ösztönözte olyan intenzíven a csoportmunkát és az egyéni belátásokat.

A foglalkozássorozat kezdetén, december lévén, a karácsonyi ünnepkörhöz is kapcsolódott a beszélgetésünk, amikor Pilinszky Jánostól vettünk elő néhány gyönyörű és közismert sort a *Hitünk titkai* című esszéből. Pilinszky ebben az írásában az adventről mint a várakozás és hazatalálás ünnepéről ír. A szöveg által hívott témák az igazi otthon és önmagunk megtalálása, a türelem, a várakozni tudás tanulása, a megadatott értékek megbecsülése, a fontos kapcsolatokért és a céljainkért való napi cselekvés és felelősségvállalás.

A *Lotilko szárnyai* című tunguz népmesével való munka alapötletét a Mosoly Alapítvány hasonló című kötete és a benne foglalt esettanulmány adta, amely szerint a mesét igen széles körben, 6-18 éves korosztályig sikeresen alkalmazták neuropszichiátriai, onkológiai, hematológiai betegségekkel küzdő, kórházban fekvő gyermekeknél és kamaszoknál. Ez a szöveg igen alkalmas arra, hogy apropóján a nehéz helyzetben lévők megküzdési stratégiáiról; a bennünk lévő belső erőforrások, jó adottságok feltárásáról és intenzív fejlesztéséről, az önerőből való önérvényesítés lehetőségeiről indítsunk beszélgetést. Mély, sajátélményt megmozgató beszélgetést lehet folytatni a saját szárnyaink építéséről, a szabadság mibenlétéről, az önmegvalósításról, a tehetség kibontakoztatásáról, az önerőből való fölállásról nehéz élethelyzetekben, és természetesen azokról a körülményekről és személyekről, akik segíthetik vagy gátolhatják mindezt.

Külön érdemes hangsúlyozni, hogy a mesékkel és a mesei szimbólumokkal való munka igen fontos ennél a korosztálynál, akik előbb általában ellenállást mutatnak a „dedós” műfajjal kapcsolatban, majd rendszerint meglepődve tapasztalják, hogy egy-egy mese érzelmileg mennyire megérinti és elgondolkodtatja őket saját léthelyzetükön, előbbrejutásukkal kapcsolatos terveiken, lehetőségeiken, jellemző problémamegoldási módjaikon.

Amennyiben az adott középiskolás csoport olvasási és szövegértési készségei, valamint az intenzívebb önismereti munkára való nyitottsága lehetővé teszi, érdemes olyan hosszabb és összetettebb szövegekkel is dolgozni, mint Karinthy Frigyes *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellája. A mű alaphelyzete szerint a 26 éves elbeszélő találkozik a 8-9 évvel fiatalabb önmagával, aki kíméletlenül számonkéri rajta megvalósulatlan álmait. Egy ilyen felütés könnyen bevonódásra készíti a diákokat, akik szívesen fantáziálnak azon, hogy mit kezdenének egy hasonló szituációban a fiatalabb önmagukkal. A szöveggel való munka során mindenkinek meg kell fogalmaznia néhány konkrét üzenetet, amelyet személyes párbeszédben vagy levélben, videóban önmagának címezne. A feladat lehetővé teszi a saját viselkedésre való rálátás fejlődését, motiválja a belátást és az új célok kitűzését, arra készíti, hogy tudatosan monitorozzuk működésünket, vágyainkat és elköteleződéseinket. A beszélgetés második szakaszában, az önismeret és realitásérzék célzott fejlesztése érdekében sorra lehet venni, hogy a jövőre vonatkozó álmai tükrében ki miben érzi magát jónak és miben lehetne jobb, napi szinten mit kell

tennie a céljai megvalósítása érdekében, illetve kiktől kaphat erőt és támogatást a korlátozó körülmények ellenére. Ez a témakör ráirányítja a figyelmet az életünk jobbra fordításáért való tudatos felelősségvállalás és önálló cselekvés fontosságára.

Lázár Ervintől *A kalapba zárt lány* egy szimbólumokban gazdag „felnőtt mese”, amely egészen más típusú szöveg, mint amit általában ismernek tőle a diákok. A főszereplő lány mintájára mindenkinek a maga életére és útkeresésére kell vonatkoztatnia a történet szimbólumait, számba véve, hogy számára ki vagy mi a kő, a forrás, a kalap. A hátrányos helyzet, az érzelmileg és fizikailag megtartó, támogató közeg sérülése vagy hiánya, a bántalmazó vagy elhanyagoló családtagok könnyen azonosíthatóak a mesében föltűnő akadályokkal. A beszélgetéstémák között fölvetődhet a megváltoztathatatlan rossz (pl. bántalmazás, árvaság, hátrányos helyzet) elfogadásának a képessége, a kiútkereséshez és kitöréshez szükséges optimizmus, a belső erőforrások és az előbbre vivő, támogató kapcsolatok fontossága is.

Tóth Krisztina *A lélek megatest* című novellája az önismeret és önbecsülés fejlődését, a pozitív önkép alakulását, az énkép és énídeál témáját járja körül. Minden fiatal föl tud idézni hasonló történeteket a saját példaképeiről és az önbecsülési küzdelmeiről, igaz, fele annyi év távlatából, mint az elbeszélő esetében. A szöveg kapcsán arról lehet beszélgetni, hogy miért fontos önmagukra hasonlítani, tisztába kerülni az értékeikkel és a hibáikkal, rájönni, hogy miben volna szükség fejlődésre, változásra a sikeres jövőbeni érvényesülés és boldogulás érdekében. Mivel a korcsoport értékpreferenciáit erősen meghatározzák a jelen ifjúsági trendjei, a kortárs csoport hatásai, s nem utolsósorban a média, e szöveg kapcsán a jövőre irányuláson van a hangsúly. Az önismereti igény fölkelésével a fiatalok tudatosabban kezdenek odafigyelni saját személyiségjegyeikre, a bennük zajló változásokra és a külvilág visszajelzéseire, ami jó kiindulási alap a fejlődéshez.

A foglalkozássorozat záró alkalmán olyan olvasmányt vettünk elő, amely alkalmas a csoporton végzett munka és tanulságai összefoglalására. Gyakori és eredményes technika, hogy a biblioterápiás foglalkozáson két, egymást valamiben kiegészítő szöveggel dolgozunk, így került Márai Sándor *Füveskönyvéből* *A boldogságról* szóló szemelvény mellé Weöres Sándor *A teljesség felé* című könyvéből a *Szembe-fordított tükrök*. A két szöveg fontos tanulságra tereli a figyelmet: az első, hogy ne csak gyűjtögessük a boldogság vélt kellékeit (ahogy családunk és környezetünk felnőtt tagjaitól látjuk), miközben nem éljük meg a fontos pillanatokot, és elfelejtünk boldognak lenni. A másik, hogy feltörekvő céljaink eléréséhez bennünk van a létra – belső kincseink fölfedezése, az önismereti igény és az ebben való fejlődés oda vezethet, hogy minden hátráltató tényező ellenére is képessé válunk az önerőből való előrejutásra.

Hatások, eredmények

A csoport utolsó alkalmát egy kilépőkártya kitöltése zárta, amelyen a résztvevők visszajelzést adhattak arról, hogy melyik mű tetszett nekik a legjobban és legkevésbé, mi volt a legjobb és legrosszabb élményük, s miben látják saját változásukat a foglalkozássorozat végére. A 15-16 évesek legkedveltebb szövege a *Lotilko szárnyai* volt, mert a mese segítségével rájöttek arra, milyen fontosak a saját szárnyak, és hogy épp hol tartanak a szárnyaik elkészítésében. Egy fő *A kalapba zárt lány* meséjét jelölte meg kedvenceként, mert közel állt a lelkivilágához, szimbólumai megragadták a fantáziáját. A csoport legidősebb, 17 éves fiú tagja Márai szövegét jelölte meg kedvenceként, mert sok pozitívum és igazság volt benne, ugyanakkor nem tudott azonosulni Lotilko történetével, kevés pozitív élményt váltott ki belőle. Az olvasott szövegek kedveltségi indexe természetesen torzképet mutat, hiszen mindenki csak azon alkalmak műveiről tudott nyilatkozni, amelyeken jelen volt. A sok hiányzás miatt a legtöbb említett művek egybeesnek azon alkalmak olvasmányáival, amikor a legtöbb csoporttag jelen tudott lenni. Másrészt, a csoportvezető tapasztalata szerint, messze nem csak azok a művek voltak hatásosak a biblioterápiás munka és a terápiás célok szempontjából, amelyek a legkedveltebb szövegek lettek. Pilinszky például meg sem említődött, pedig az apropóján igen termékeny beszélgetés bontakozott ki az első alkalommal. Ugyanez mondható el a kortárs irodalmi szövegekről, de akár Karinthyról is.

Hogyan segített a csoport? Fontos tapasztalat volt a diákok számára a terápiás csoport interaktív, diszkurzív munkaformája, a témák személyes tartalmú, sajátélményt megmozgató megbeszélésére való lehetőség, ami jelentősen előremozdította őket az önismereti munkában és a pozitív célokra irányulásban. A terápiás élmény jellemzését célzó kérdéseknél az egyetemesség élménye, az interperszonális tanulás és az altruizmus volt a leghangsúlyosabb terápiás tényező. A diákoknak jó volt megtapasztalnia, hogy nincsenek egyedül a nehéz sorsukkal és másoknak is vannak hasonló problémái, amelyekre megoldási mintákat láttak egymás hozzászólásai és az olvasott szövegek által. Kiemelték, hogy jó volt őszintén, bizalmasan beszélgetni, és nem gondolták magukról, hogy ennyire meg tudnak nyílni mások előtt. Külön pozitívumként emelődött ki a csoport megtartó, támogató ereje, az egymásra való odafigyelésnek és egymás kölcsönös segítségének, megbecsülésének a fontossága, ami többüknek hiányzik a primér családi közegében.

A csoport tagjai a saját változásuk mibenlétét az önismeret és mások megértésének a fejlődésében látták, rájöttek több előreívő és hátráltató tulajdonságukra, és figyelmesebbek lettek a dolgok jó és rossz oldalának sokoldalúbb szemléletére.

Összességében elmondható, s a diákok visszajelzései is megerősítették, hogy hasznos volt a program, a csoporttagok szívesen vennének részt a jövőben hasonló foglalkozásokon, illetve folytatnák a megkezdett önismereti munkát. Csak remélni lehet, hogy a közeljövőben egyre több iskola lesz, ahol pedagógus és könyvtárostanárok kollégák felismerik az ilyen típusú terápiák előnyeit, és meglátják, hogy ez mennyire komoly preventív fejlesztési lehetőséget kínál a diákjaik számára.

Irodalomjegyzék

- Béres Judit, Sóron Ildikó, Tegzes Tünde, & Zsidai Borbála (2014). Hátrányos helyzetű középiskolások biblioterápiája. *Könyvtári Figyelő*, 60 (4), 461-482.
- Doll, Beth, & Doll, Carol (2011). *Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése*. Budapest: OSZK KI.
- Fisher, Robert (2000). *Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni történetekkel*. Budapest: Műszaki.
- Heller, Mönks, Sternberg, & Subotnik (szerk.) (2000). *International Handbook of Giftedness and Talent*. New York: Pergamon Press.
- Korbai Hajnal (szerk.) (2010). *Lotilko szárnyai. Terápiás történetek és mesék traumát átélt gyerekeknek*. Budapest: L'Harmattan; Mosoly Alapítvány.
- McCulliss, Debbie, & Chamberlain, David (2013). Bibliotherapy for youth and adolescents: School-based application and research. *Journal of Poetry Therapy*, 26 (1), 13-40.
- Moretti Magdolna, & Németh Attila (2008). *„Figyelj rám, mintha jel volnék!” Gyermek – Lélek – Tükör*. Budapest: Medicina.
- Samu Ágnes (2004). *Kreatív írás. Az ötlettől a kész írásműig*. Budapest: Holnap.